

МИЛЕН ТОМОВ

**ЗА СИСТЕМНОЕЗИКОВАТА АДЕКВАТНОСТ НА
СЪВРЕМЕННИЯ БЪЛГАРСКИ ПРАВОПИС**

MILEN TOMOV

**ON THE LANGUAGE-SYSTEMATIC ADEQUACY OF
MODERN BULGARIAN SPELLING**

(Abstract)

The paper discusses the language-systematic sufficiency of the Bulgarian spelling which lies in its conformity with the inherent laws of language development, with the normative characteristics of the different levels of the language system and their individual structural units, with the active processes in the area of grammar, semantics, word formation, word usage, etc., while at the same time fulfilling the requirements of unity, consistency, systematicity and unambiguousness on the graphical and linguistic level. The paper draws the conclusion that the spelling norms form a complex unity and although Modern Bulgarian spelling retains a certain degree of autonomy, it also provides sufficient graphical expression of all those linguistic entities through which public communication is carried out.

Keywords: spelling, graphical means, spelling norms, language system, systematicity

В днешно време повечето изследователи на правописа се съсредоточават главно върху неговата връзка със звуковата страна на езика, понякога с известно внимание и към морфологичното равнище. Правописът обикновено се разглежда като сбор от правила, позволяващи на говорещия да транспонира устните изказвания в писмени. Това е и основанието в граматиките правописът традиционно да бъде отнасян към дяловете за фонетика (срв. напр. ГСБКЕ 1982: 283–296). От друга страна, повечето езиковеди, които се интересуват от теоретичните основи и принципи на езиковата система, обикновено смятат писмения език и правописа за нещо второстепенно, поради което не го вземат под внимание в своите работи.

Разглеждането на правописа само като проекция на устната реч, разбира се, има своите достойнства, но до известна степен е и едностранно, тъй като при такъв подход остават неразкрити общата системноезикова обусловеност на правописната норма и цялостният характер на правопис-

ната нормативност. Във връзка с това може да се определи и недостатъкът на отбелязания подход – той се оказва до известна степен еднопосочен и външен по отношение на езиковата система и не я обхваща в нейната пълнота. Така възниква необходимостта правописът да се разгледа и опише като вътрешно организирана система, отговаряща на структурните закономерности и зависимости в езика като цяло.

Системноезиковата адекватност на правописа може да се търси в няколко посоки: при системноезиковата обусловеност на правописните норми с отчетената в тях динамика на развитие на езиковата система, при спазеното изискване за единство, последователност и еднородност на графично равнище и в прокараната графична еднозначност при писменото отразяване на определени единици от езиковата система.

В рамките на предлаганата статия няма възможност да се направи пълно, подробно и последователно описание на случаите, които илюстрират системноезиковата адекватност на правописната норма (такова описание предполага да се разкрие и отношението на правописа към всяко едно от езиковите равнища поотделно). Затова при онагледяването на отделните положения тук ще се ограничим предимно до онези пунктове, които са били обект на спорове в развитието на българския правопис, като вземаме предвид най-новата кодификация на правописната норма (срв. ОПР 2012).

1. Системноезикова обусловеност на правописа

Системноезиковата обусловеност на българския правопис се изразява на първо място в съответствието на правописната норма на съществуващите в езика системно-структурни модели. Това съответствие намира отражение в даването на предимство на онези форми, които са в съгласие с актуалната структура на българския език, с установените в него закономерности и със закономерностите в неговото развитие, т.е. в отчитането на вариантите, които съответстват на фонетичните, морфологичните и словообразователните закони и на особеностите на семантиката и синтаксиса на българския език. В правописа е прокарано онова, което не е изолирано като явление в съвременния български книжовен език, което съществува като тип, което е наложено последователно и за което има установена норма. По силата на това обстоятелство може да се изтъкне, че в българския правопис фактите от съвременния език са обхванати в тяхната максимална пълнота. Дадено е предимство на характерните фонетични, морфологични и синтактични особености на българския език като славянски и балкански. Освен това трябва да се посочи, че правописните норми са свързани с аналитизма като основна категория за българския език и че правописът се влияе и от близостта на езиковите модели в езиковото съзнание на българина.

На първо място като израз на системноезиковата обусловеност на правописа може да се посочи съответствието на буквената последователност на думите с тяхната фонемна последователност. В зависимост от особе-

ностите на фонетичната и граматичната система на езика, както и от особеностите и целесъобразността на наследената писмена традиция фонетичният принцип обаче не се прилага напълно последователно и оправдано се съчетава в по-малка или по-голяма степен с морфологичния (етимологичния) и с традиционния (историческия) принцип, като са допуснати и определени условности. При това твърде сложният строеж на книжовния език, както и особените исторически условия, при които се формира той, също са наложили някои отклонения от последователното прилагане на фонетичния принцип и използването на спомагателни принципи, но системно прокарани в точно определени случаи. Непоследователното прилагане на един-единствен правописен принцип се обуславя от изискването за съобразяване на правописното устройство с непрекъснатото развитие на езика, с борбата между старо и ново, с единството, образувано от съчетаването на устойчиво и изменчиво в езиковата система.

В съвременния правопис се употребяват само букви, които са свързани с актуалния звуков състав и със съвременните звукови закони на българския книжовен език. По силата на съвременните фонетични закономерности днес не се отбелязва мекост на съгласните в края на думите (*рибар, лекар, леяр; учител, писател, свидетел; радост, младост, свежест; кон, ден, сън, път; сол, есен, песен, пролет, нощ* и др.) или пред други съгласни (*песента* вм. *песеньта*), а само в положение пред гласни. Фонетичните стойности на означаваните звукове и реализацията им в определени позиции обуславят употребата на буквените съчетания *дж* и *дз* и на буквите *ц*, *ю* и *я*, както и писането на глагола *цѣфна* по фонетичния принцип, а правилата за употреба на променливо *я* отразяват редуването 'а ~ е в точно определени фонетични условия. На съобразяването с фонетични стойности се дължи и неотбелязването на мекостта на съгласната *н* в отглаголни съществителни (*ходене, писане, клане*).

Морфонологични закономерности при словоизменението се отразяват при изписването на формите *министѣра* (а не *министра*), *вятѣра, ъгѣла, театѣра, спектакѣла* и др., а словообразователни фактори обуславят писането на формите *особена, обикновена, донесена, възпитаник* и под. с едно *н* и изравняването на заетите от руски език думи с наставка *-ов-* със съответстващи образувани на българска почва глаголи с наставка *-ув-ам* (*заинтересувам; повесткувателен, словообразователен*), улеснено и от близостта на двата модела в българското езиково съзнание. Тук спада и правописът на глаголите със суфикс *-я-*, които имат и по-нови форми с *-ва-* (*закрепям – закрепвам, залепям – залепвам*). На закономерности в морфологичната система съответства писането *следващо, очакващо*, а не *следваще, очакваще* и за разлика от тях *бивше*, а не *бившио*. На синтактични (но не падежни) категории почиват правилата за употреба на пълен и кратък член. Правилата за слято, полуслято и разделно писане отразяват синтактични, словообразователни и лексикосемантични закономерности, както и прозодични характеристики, а системата за пренасяне на думите на нов

ред е изградена върху тяхното сричково деление. Употребата на препинателните знаци се регламентира в зависимост от синтактичния строеж на изречението, а правилата за употреба на главни и малки букви отразяват семантично-категориални опозиции на морфологично равнище.

Случаите, при които правописните проблеми са свързани с фонетичния или с граматичния строеж на езика, са разрешени с оглед на специфичното положение в българския книжовен език, на разбирането на неговите самобитни особености и с оглед спецификата на вътрешните закони на развитие именно на българския език. Поради тази причина са подбрани вариантите, които са свойствени за българския език, за които има условия и основания да съществуват в него. Писането е обусловено не от чужди форми, а от произлезлите от тях на българска почва думи, без да се отива до крайност в зачитането на оригиналното произношение при употребата на чужди собствени имена и без пренасяне на чужди графични модели в българския правопис. Писането на чуждите собствени имена е съобразено с възможностите на българската звукова система, като се отчита спецификата на българското произношение и като са взети под внимание съотношенията между съответната чужда и българската графична система.

Така в съвременния правопис е запазено морфологичното (етимологичното) писане на представките *из-*, *въз-*, *раз-* и др. по един и същ начин за разлика от руския начин на двойно отбелязване със *с* или *з* с оглед на следващата съгласна – звучна или беззвучна. Когато чуждите думи – нарицателни съществителни или собствени имена, съдържат звукове или звукосъчетания, които не се срещат в българския език, стремежът е да се предаде най-близък изговор в рамките на българската фонетична система, а не формално според чуждата графика: *миньор*, *бюро*, *Гьоте*, *Юго*, *Хайне*, *тетър*, *Сенкевич*, *Лодз* и др. Не се отбелязва мекостта на съгласните в чужди имена пред *е* и *и*, напр. *Негош* (ср. *Ъегош*), *Вини* (фр. *Vigni*), *Агнешка* (пол. *Agnieszka*) поради липсата на разграничаване между твърди и меки съгласни пред *е* и *и* в българското книжовно произношение. Не се транслитерира също така механично чуждата графика (напр. *Венявски* (пол. *Wieniawski*), не „*Вйенявски*“). Не се отбелязва мекостта на съгласната *н* в отглаголни съществителни (*ходене*, *писане*, *клане*) въпреки влиянието от руската графика (срв. *моление*, *падение*). Липсата на разграничение между твърди *ш*, *ж*, *ч*, *дж* и меки *ш'*, *ж'*, *ч'*, *дж'* в различни думи обуславя писане *Жул* и *Шуц*, а не *Жюл* и *Шюц* при предаването на френската гласна *и* и немската *й*. В думи като *искрена*, *откровена*, *фина*, *възпитаник* и под. се пише едно *н* поради липсата на условия за образуване на двойни съгласни в български за разлика от положението в руски. Формите *висш* и *висшестоящ* се пишат със *с* за разлика от *вишегласие* без *с* поради отделното развитие на прилагателните *висш*, *висше* и наречието *више* в руски. В писането *юбилярат*, *юбиляря* (а не *юбилярът*, *юбиляра*) не се пренася механично руското твърдо *р*, а е отразен строежът на съществителното в български. Пише се *чоха*, *комар* вм. тур. *чуха*, араб. *кумар*. Невъзможност-

та за съчетаване в български на гласна *и* и друга гласна в началото на думата обуславя писане *Йосиф*, а не *Иосиф*, *йон*, а не *ион*, но е възможно писането *катион*, тъй като след съгласен съчетание *ио* е възможно в българската звукова система. Думата *пълководец* запазва българската звукова форма с *ъ* вм. с руското *о*.

Системноезиковата обусловеност на съвременната правописна норма в някои случаи влиза в противоречие с нейната традиционно-историческа съобразност: отхвърлени са формите, които отразяват по-стари етапи от развоя на езика, а са препоръчани по-новите форми, които са се наложили по силата на фонетичния и морфологичния развой на българския език. Това се наблюдава например при отстранената употреба на родително-винителните форми на собствените имена (*книга за Вазов* и *Вазова*), както и на глаголните форми на *-увам* и *-ствувам*.

2. Вариантност на правописната норма

От особено голямо значение за съвременния правопис е отразеното в него схващане, че езиковата система се намира в непрекъснато движение и развитие, което представлява обективна причина за неизбежното и естествено съществуване на вариантност в писмената форма на речта. Освен че се съхранява писмената традиция, чрез допускането на дублетни форми в правописа се отразяват постепенните изменения, които са обусловени от самата езиковата динамика, и се преодоляват противоречията, които произтичат от конфликта между ново и старо, между „абсолютно движение и относителен покой“. От друга страна може да се посочи, че дори установените норми в съвременния правопис всъщност представляват временно явление, което отразява относителния покой на езиковите процеси, предадени в графична форма. Именно в плана на развойните закономерности в системата на българския език са преценени и писмените означения на иновациите. По отношение на езиковата система дублетност е допусната най-вече в случаите, когато в нормата няма установено формално единство и не е възможно да се определи коя от двойните форми трябва да се остави като единствена и коя да се отстрани (*еврозона* и *евро зона*) или когато единият от вариантите е започнал да се чувства като архаизъм (*двадесет* и *двайсет*).

3. Единство, последователност и устойчивост на моделите

Освен в обусловеността ѝ от езиковата система системноезиковата адекватност на правописната норма се изразява и в стремежа към достигане на по-голямо единство, еднородност и последователност както на графичното, така и на езиковото равнище, при което се допускат известни компромиси и изключения в правописа. Една от основните специфики на правописната норма е стремежът към запазването на морфологичното, словообразователното и формообразователното единство в писането на думите. В пряка зависимост от това е привеждането на писмените форми

на думите към съществуващите в езика парадигматични модели. Единството в отбелязването на различните форми на една и съща дума и константността на графичния облик на думите имат съществено значение както за писмената реч, така и за семантичното отъждествяване на лексемите. Затова на практика правописът е изграден не само върху фонетичния, а и върху други, спомагателни правописни принципи, като са отстранени формалните непоследователности в графиката. Стремехът към парадигматично еднообразие на формите е причина за изкуствено поддържане на някои архаични форми в правописа, като на същия този стремеж обаче отговаря и въвеждането на иновационни нормативни явления. Важно е да се отбележи, че в съответствие с изискването за системноезикова адекватност на правописа е приложено съображението за максимална обхватност на правописната норма по отношение на системно-структурните редове в езика. Всичко това придава достатъчно строен и издържан характер на българския правопис.

Единството, еднообразието и устойчивостта в писането на отделните морфологични елементи и на думите се осигурява от морфологичния принцип. С цел да се запази единството на морфемите се пишат етимологично съгласни, които не се произнасят при някои звукосъчетания, напр. в думите *радост*, *вестник*, *надеждна*, *есенна*, за разлика от сродни думи или форми на същите думи като *мостът*, *радости*, *вести*, *надежден*, *есенен*, където тези съгласни се произнасят. Последователност е прокарана чрез етимологичното писане на представката *с-*, каквото е писането при другите представки, и при писането на наставката *-итба* (*коситба*, *женитба*, *вършитба*) по аналогия със *сватба* (въпреки че *т* не е от корена им). Формална последователност от графично гледище се постига и чрез употребата на буквите *ю*, *я* и на буквосъчетанията *йо* и *ьо*. Последователност и единство внася писането на глаголите от I л. ед.ч. и 3 л. мн.ч. от I и II спр. в сегашно време с *-а*, *-ат*, *-я*, *-ят* (както в III спр. – напр. *гледат*) и във форми в минало несвършено и минало свършено време (*лежаха*), писането на глаголната форма *са* (както при споменатите глаголи) и на членната форма на имената от мъжки род също с *-а* независимо от ударението.

В българския правопис не се предава мекостта на съгласните пред *е* в имена от такива езици, в които тази мекост се отбелязва по някакъв специален начин, както тя не се предава и в руските имена, където се означава чрез *е* (докато твърдостта на съгласната се предава чрез *э*) (*Цетине*, *Зденек*, *Дедице* и *Белински*, *Лермонтов*, *Репин*, *Державин*). Системност и последователност е въведена чрез разширеното редуване на *е* и *я* от типа *седна* – *сядам*, *мерна* – *мяркам* в двойките глаголи от свършен и несвършен вид независимо от фонетичните условия за ятов преглас. Глаголи от несвършен вид на *-вам* се пишат с *ър*, *ъл*, въпреки че след тези съчетания следват две и повече съгласни (*свързвам*, *свършивам*, *сбърквам*), като писането с *ър* и *ъл* се прокарва и в образуваните от тези глаголи съществителни

имена: *свързване, свършване, сбъркване*; изключения от формите на *-вам* като *тръгвам, обръсвам, дръзвам* се правят и при съответните отглаголни съществителни: *тръгване, дръзване*. Като съставни части в сложни думи едносричните думи се подчиняват на общото правило за писането на съчетанията *ър, ръ* и *ъл, лъ*, напр. *свърхестествен, широкогръд, земетръс* и под., а изключения от общото правило съществуват в някои производни думи във връзка с влиянието на аналогията от страна на съответните изходни форми: *сълза – сълзлив, мъртъв – мъртвило, усърден – усърдни* и др. Членът *-та* при съществителните имена от ж.р. се пише във всички случаи, независимо от това дали съществителното завършва на съгласна *т*.

Изискването за системност не допуска свободна употреба на пълната и кратката членна форма при имената от мъжки род. При образуването на бройната форма за мн.ч. на съществителни от м.р. с подвижна гласна в последната сричка тази гласна не се изпуска, както това става и при членуваните форми на същите съществителни: *прозорец – прозорецът – три прозореца, ъгъл – ъгълът – четирите ъгъла, двата лакътя, два огъня* и т.н. Употребата на *-и* в окончанията за мн.ч. след гласна (*мои, моите, слави, славете, линии, линиите*) се подкрепя от факта, че същото окончание се употребява и след съгласна (*гълъби, тетрадки*). Изравнено е полуслятото писане на форми като *Кирило-Методиев* и *кирило-методиевски* независимо от различния вид на прилагателните – притежателни и качествени. Предлозите, съдържащи основен елемент *-дън* и *-върх*, се пишат слято (*вдън, навърх*), тъй като са от същия строежен тип, от какъвто са предлози като *всред, посред, насред, досред, покрай, открай*. Разделното писане на съкратените форми на съчетанията *ст. счетоводител, гл. счетоводител* и под. е съобразено с разделното писане на несъкратените форми, а полуслятото писане на съкратените форми на сложни думи като *експ.-счетоводител* е приведено към полуслятото писане на несъкратените форми. Единство и последователност съществува в запазването на епентетично *л* освен в думите на *-вление* и в глаголите от несвършен вид като *представявам, управлявам* и под. Названията на указите, законите, наредбите, постановленията и т.н. се пишат с главна буква, както се пишат и заглавията на литературни и др. художествени произведения, на статии и под.

Системност и последователност в правописа се постига чрез постоянната употреба на препинателните знаци в точно определени позиции. Изискването за еднородност и последователност обуславя също така наличието на симетрия в пунктуацията на простото и сложното изречение (напр. правилата за запетая пред съюзите *и, или, отколкото* в простото изречение и на границата на простите изречения в състава на сложното). При съчетанието *с цел да* (в началото на *да*-изречение) не се пише запетая, както при съчетания *със задача да, с намерение да, с желание да, с мисълта да*. Като единство в пунктуацията може да се разглежда писането на

названията на местности без кавички, което е приравнено към установеното писане без кавички на названията на селища.

Във всички посочени конкретни случаи е намерило приложение и потвърждение разбирането, че езикът е сложна система, чиито елементи се намират в определени съотношения помежду си и че всяка отделна единица на тази система (фонема, морфема, дума, форма, лексикална единица, синтактична конструкция и т.н.) влиза в отношения на единство или противопоставяне с други елементи по някакъв отделен признак, а самата езикова система като цяло се състои от множество взаимно преплитачи се по най-сложни начини и подчинени едни на други подсистеми (Андрейчин 1960: 97). Поради това и отделните елементи на правописната норма не представляват сами по себе си изолирани и механично комбинирани факти, а образуват различни обобщени единства – еднородни или подобни и непротиворечиви в едно или друго отношение групи или редове, които осигуряват системната устойчивост и единство на графично равнище. Изключително важна роля в случая играе, както се вижда, принципът на аналогията.

Съответствието на правописната норма с парадигматичните модели на езика отразява и съществуващите количествени съотношения в системата, като по-малобройните варианти са приведени към вариантите, които имат количествен превес. Най-ясно това може да се илюстрира с изравняването на правописа на глаголните окончания в 1 л. ед.ч. и 3 л. мн.ч. на глаголите от I и II спрежение в сегашно време с ударение на крайната сричка, както и на кратката членна форма на имената от мъжки род също с ударение накрая с правописа на по-големия брой глаголи и имена без ударение върху окончанията и членната форма (*чета – четат* и *пиша – пишат, града* и *стола*).

В определени случаи системната последователност и еднородност кореспондира с една от основните функции на правописа – да отразява книжовния изговор. Такава необходима последователност внася например фонетичното писане както на глагола *цъфна*, така и на глагола *цъфтя* и на съществителното *цъфтеж*. Понякога обаче изискването за единство и последователност влиза в противоречие със съответствието между правописа и изговора и блокира действието на фонетичния принцип. Така заедно с прокараното последователно нефонетично означение *-а*, *-я* в глаголните и членуваните форми с ударение на крайната сричка е въведено и означение с *-а* и при формата *са* за 3 л. мн.ч. на спомагателния глагол *съм* въпреки изговор [съ]. Независимо че се съкращават и не се чуват при изговор, двойните съгласни се отбелязват морфологично с цел да се запази единството на морфемите, напр. *радостта*, *есенна* и др. Със същото съображение въпреки изговор *й* се пише *-и* след гласна в окончанието за мн.ч. (*мои*). Гръцките дифтонги *ав*, *ев* се предават чрез *ав*, *ев*, независимо от това дали при изговор се произнася *в* или *ф*: *евангелие*, *автотранспорт*, *евтин*.

Системността, последователността и еднородността на правописната норма е в съгласие и с принципа за демократичност на правописа, тъй като единството в писането на думи с един и същ корен и стремежът да се избягва разкъсването на отнасящите се към едно словообразователно гнездо форми е полезно от практическа гледна точка: по този начин правописът става по-опростен и по-лек за усвояване, а правилата – по-лесни за прилагане. По-голямо единство и простота внася например премахнатата разлика между писането *Южна България*, *Северна Европа* и *южна България*, *северна Европа* и възприемането само на писане *Южна България* без оглед на това дали се има предвид нещо цяло или част от цяло, както например и споменатата симетрия в употребата на запетая пред съюза *отколкото* в рамките на простото и сложното изречение. Освен това еднообразното писмено предаване на морфологичните елементи на думите служи като косвено средство за езиково оgramотяване, тъй като то се основава върху законите за строежа на думите. Единството и последователността в писменото отбелязване на речта повишават и комуникативната стойност на правописа: подпомага се бързото и правилно разбиране на написаното, понеже тежестта пада не върху предаването на фонетичните варианти, а върху значението на отделните думи и на техните словообразователни елементи.

4. Принципът за еднозначност

При разглеждането на системноезиковата адекватност на правописа специално внимание заслужава и проведената в него системна еднозначност чрез отстраняването на неясноти и двусмислици в графиката, на формална синонимия и омонимия, която би могла да доведе до обърквания, както и чрез избягването на механично смесване и изкуствено уеднаквяване на формите на думите и чрез отстраняване на излишните елементи от графиката. Писмената форма на думите в съвременния правопис „защитава“ в достатъчна степен разликата в установените лексикални значения, в граматичните и словообразователните форми на думите, както и разликата между отделните семантично-категориални класове (съществителни собствени и съществителни нарицателни имена), а там, където в езиковата система не съществуват разграничавания, те не се отбелязват и графично (напр. липсата на разграничаване на твърди и меки съгласни пред предните гласни *e* и *u*). Чрез отстраняването на излишеството в правописа се осъществява необходимата двупосочна симетрия между език и графика.

Като най-ясна илюстрация на графичната еднозначност на съвременната правописна норма може да се посочат буквите, които бележат само по един звук според изискването на фонетичния принцип. До еднозначност води премахнатото етимологично разграничаване при буквата *ъ* (с по-старо *ж*), означаването на ятовия преглас с две отделни букви – *я* или *е* според книжовния изговор, неотбелязването на мекостта на съгласните пред предните гласни *e* и *u*. Еднозначността на буквите *ю* и *я* се състои в

това, че двете им различни фонетични стойности се реализират при ясно разграничени положения: едната е свързана с позиция в началото на думата и след гласна, другата – след съгласна, т.е. те не могат да имат в различни положения една и съща стойност. Макар да означава два звука, буквата *щ* в различни позиции също винаги има една и съща стойност. Възможността за писане с *-ий* на собствени имена като *Юлий, Евгений, Софроний* съществува независимо от писането на *януари, февруари* и т.н., които са нарицателни съществителни. С цел да се осигури еднозначност се пазят и разликите в случаи като *скално образувание* и *висше образование, обръщение на президента* и *парично обращение*. Въпреки че влиза в противоречие с изговора, писането на *и* (а не на *й*) след гласна в окончанията за мн.ч. (*мои, твои*) се поддържа, за да не се стигне до смесване между формите за ед. и мн.ч. за мъжки род.

В текста чрез употребата на главни букви еднозначно се разграничават собствени от нарицателни имена, като това разграничаване се провежда и при втората и останалите съставки в съставни собствени имена. При писането без кавички на условно дадени названия на географски обекти по имена на лица, напр. *връх Ботев*, главната буква е достатъчно указание за техния характер на собствени имена. Предотвратяване на нежелано смесване се постига чрез употреба на кавички в случаи като *хижа „Вежен“*, но *връх Вежен*. Според правилата е излишно да се пишат кавички при наличие на шрифтово разграничаване и да се поставя запетая при обособени части, изписани на нов ред в някои случаи. Излишно е и допълването на римските цифри с буквите от последната сричка на редното числително, каквото допълване има при арабските цифри, означаващи числителни редни (*X* и *10-и* (но не и *10-ти*), и използването на допълнителни знаци при цифрите за числителните редни имена, означаващи дати. В известен смисъл тук може да се отнесе и принципното неотбелязване на супрасегментни езикови единици като ударение и интонация, както и неотбелязването на сричковите граници в думата. Употребата на знака за ударение със смислоразличителна функция, от друга страна, също е подчинена на изискването за лексикалносемантична еднозначност.

Както изискването за системност, последователност и еднородност, така и необходимостта от еднозначност в правописната норма се съгласува с принципа за демократизация: явяващите се при ясно разграничени положения стойности на буквите *ю* и *я* (в единия случай в началото на думата и след гласна, в другия – след съгласна) внася значително опростяване в българската писмената система.

* * *

В тази работа си поставихме за цел да покажем, че системноезиковата адекватност на българския правопис се изразява в неговото съответствие с вътрешните закони на развитието на езика, с нормативните особености на отделните равнища на езиковата система и на техните отделни структурни

звена, с активните процеси в областта на граматиката, семантиката, словообразуването, словоупотребата и т.н., като едновременно се изпълнява изискването за единство, последователност, системност и еднозначност.

Когато се разглежда същността на съвременния български правопис от теоретична гледна точка, трябва да се подчертае, че той е реално отражение на формираната вече фонетична и фонологична система на българския език, която реализира останалите достатъчно изградени езикови равнища – морфологично, лексикално, синтактично с техните вътрешни парадигматични и синтагматични особености и отношения. По този начин езиковата система с всички нейни равнища намира графичен израз в правописа чрез действието на съответните правописни принципи. Затова може да се твърди, че и правописната норма, подобно на езиковата норма, има *комплексен характер*, което означава, че промяната на една норма би довела до промяна в отношенията ѝ с други норми, свързани с определени равнища на езиковата система. Това показва, че оценката на дадена нова правописна норма непременно трябва да се базира на адекватната теоретична характеристика на съвременната езикова система.

Въпреки че се характеризира с висока степен на конвенционалност, правописът зависи от особеностите на езиковата система, на която е отражение, и функционира в зададените от системата граници. Появата на отсъстващи или невъзможни за езиковата система графични модели (например неотразяването на живите позиционни редувания на звучни и беззвучни съгласни и еднообразното предаване на морфемите по морфологичния принцип) би могло в известен смисъл да се разглежда като несиметричност между език и графика, като нарушаване на системните характеристики на правописната норма. В такива случаи обаче ясно се вижда, че правописната норма не губи своята системност, а напротив, проявява я автономно, със собствени средства, вече на графично равнище, като при него извън пределите на нормата остава онова, което противоречи на правописните правила.

И така, съвременният български правопис осигурява в достатъчна степен графично проявление на всички онези езикови елементи, които са в състояние пълноценно да обслужват обществената комуникация. Непременно трябва да се има предвид обаче и обстоятелството, че заедно с обхващането на книжовните структурни норми в тяхното вътрешно единство и системност правописът отразява и екстралингвистичните условия, действали при формирането им. Затова с основание може да се каже, че съвременната правописна норма не е само проекция на системно-структурното развитие и състояние, а едновременно с това представлява и отражение на исторически, социални и културни фактори.

ЛИТЕРАТУРА

Андрейчин 1960: *Андрейчин, Л.* Езиковата система като действителност. – БЕ, № 2–3, с. 97–106.

ГСБКЕ 1982: *Граматика на съвременния български книжовен език*. Т. 1. Фонетика. София, БАН (Фототипно изд. 1993).

ОПР 2012: *Официален правописен речник на българския език*. София, Просвета.

✉ *Гл. ас. д-р Милен Томов*, Секция за съвременен български език
Институт за български език „Проф. Л. Андрейчин“ при БАН
бул. „Шипченски проход“ 52, бл. 17, 1113 София, България
tomovm@ibl.bas.bg

✉ *Assist. Prof. Milen Tomov, PhD*, Department of Modern Bulgarian Language
Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences
52 Shipchenski prohod, Bl. 17, Sofia 1113, Bulgaria
tomovm@ibl.bas.bg